

УДК 378.141(477)

Педагогіка

Шлеїна Людмила Іванівна
Аспірантка кафедри педагогіки і педагогічної майстерності
Мелітопольського державного педагогічного університету
імені Богдана Хмельницького

НАУКОВО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ ГЕНДЕРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СИСТЕМІ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Вступ. Входження України до європейського освітнього простору впродовж останнього часу детермінувало великий інтерес педагогічної науки до проблем гендерного виховання та гендерної компетентності у структурі професійної компетентності здобувача вищої освіти. Переосмислення традиційних, зазвичай стереотипних уявлень про соціальну роль жінок та чоловіків з огляду на нові соціально-економічні умови розвитку сучасного українського суспільства істотно змінюють всі сторони життя нашої країни і зумовили необхідність перетворення діяльності всіх громадських структур. Демократизація і гуманізація соціуму неминуче відбивається на системі вищої освіти і вимагає від вищої школи, як громадської структури здійснення власних, внутрішніх перетворень та має актуально-перспективний характер для прогресивних змін сучасної системи вітчизняної освіти, розробки її футуристичних моделей, про що зазначено в нормативно-правових документах України найвищого державного рівня, починаючи з Постанови Кабінету Міністрів України «Про Державну національну програму «Освіта» (1993) і закінчуючи Національною стратегією розвитку освіти в Україні на 2012–2021рр.

Формулювання мети статті та завдань. *Метою статті* є теоретичне обґрунтування особливостей формування гендерної компетентності в умовах сьогодення та її вплив на виховання студентської молоді.

Виклад основного матеріалу статті. В якості основного принципу реформи вищої освіти був висунутий принцип гуманізації, що передбачає розвиток індивідуальності, що формується на базі сучасної культури і широких

знань, високого трудового й соціально-психологічного професіоналізму. Сама вища школа постає як система умов, що забезпечують розвиток індивідуальності в усіх проявах суб'єкта праці, суб'єкта пізнання і суб'єкта спілкування, тобто у всіх проявах особистості.

Однією з особливостей, що відбуваються нині соціальних, культурних, наукових перетворень стає формування нового підходу до освіти і виховання - гендерного підходу. Гендерна проблематика в освіті виникла як наслідок затвердження гуманістичної парадигми в педагогіці, усвідомлення важливості збереження інтелектуального потенціалу суспільства і розуміння ролі особистісних аспектів у розвитку здібностей. Українська педагогіка перебуває в стадії включення гендерного підходу в теорію, методологію та у сферу емпіричних досліджень.

Питання гендерної проблематики в освіті України, стосуються до одних з найменш розроблених в вітчизняних гендерних дослідженнях. Аналіз наукових публікацій вітчизняних авторів свідчить про те, що серед досліджень в області психології і педагогіки освіти, управління освітою до 90-х років практично були відсутні роботи, що враховують гендерний аспект. Власне гендерні дослідження можна характеризувати трьома основними відмітними ознаками: поділ досліджуваних за статевою, біологічною ознакою на чоловіків і жінок; вивчення рольових позицій, які люди, незалежно від біологічної статі, посідають в спілкуванні (маскулінність, фемінність, андрогінність); відмінність в ціннісних орієнтаціях особистості, спрямованість на дещо відмінні системи цінностей.

Гендерні дослідження розглядають ролі, норми, цінності, особистісні якості, приписувані соціумом жінкам і чоловікам через системи соціалізації, розподілу праці, культурні цінності та символи, що однозначно дозволяє вибудувати традиційну гендерну асиметрію і ієрархію влади. Гендерний підхід, на наш погляд, повинен фіксуватися на критичному аналізі використовуваних в педагогічному процесі моделей маскулінності і фемінності, а також існуючих в освіті механізмах соціалізації та виховання особистості

відповідно до різних моделей маскулінності і фемінності. Мета гендерного підходу в освіті - деконструкція традиційних культурних обмежень розвитку потенціалу особистості в залежності від статі, осмислення і усвідомлення умов для максимальної самореалізації всіх суб'єктів процесу педагогічної взаємодії.

Дослідження вітчизняних авторів і емпіричні дослідження дозволяють стверджувати, що процес життєвого і професійного самовизначення студентської молоді та професійна діяльність викладачів вузу здійснюється в умовах несвободи, гендерного призначення та визначеності. Все це обумовлює у суб'єктів виховного освітнього процесу наявність цілого ряду специфічних психолого-педагогічних проблем. Це, перш за все, проблеми, пов'язані з утриманням, спрямованістю і організацією вищої освіти. Дослідження теоретико-методологічних аспектів проблеми формування гендерної компетентності майбутніх фахівців має свою специфіку, оскільки здійснюється на стику психологічних, культурологічних, правових і педагогічних наукових напрямів. Тому для однозначного розуміння ситуації слід виділити основні поняття і категорії, які будуть використовуватися в ході дослідження. Найважливішими з них є «гендер», «компетентність», «гендерна компетентність».

Гендер тлумачиться як система цінностей, норм і характеристик чоловічої і жіночої поведінки, соціально-рольових статусів, стилю життя і способу мислення, набутих у процесі соціалізації й обумовлених конкретними історичними, соціально-економічними умовами [1, с. 23].

Сучасними науковцями «компетентність» тлумачиться як:

- а) поглиблене знання; стан адекватного виконання завдання;
- в) здатність до актуального виконання діяльності тощо.

У вітчизняній літературі компетентність визначена як: певний психічний стан, що дозволяє молоді самостійно та відповідально виконувати певні трудові функції; наявність спеціальної та спеціальної ерудиції, постійне підвищення своєї професійної підготовки; професійна підготовленість і здатність суб'єкта

праці до виконання завдань й обов'язків повсякденної діяльності; потенційна готовність розв'язувати завдання «зі знанням справи» [1, с. 57].

Сучасна дослідниця О. Нежинська вважає, що «під гендерною компетентністю особистості слід розуміти знання, уміння, навички, що зумовлюють взаємодію з особами різної статі на засадах гендерної рівності, опосередковані їх індивідуально-психологічними (маскулінність/фемінність, гендерна ідентичність, гендерні установки та стереотипи), які проявляються в повсякденній життєдіяльності, спілкуванні та поведінці з особами різної статі» [4, с. 213]. Науковець Т. Грабовська гендерну компетентність окреслює «як процес спрямованих і спонтанних впливів на особистість, що допомагає засвоїти знання про гендер, норми, правила поведінки та установки відповідно до культурних уявлень про роль, становище й призначення представників різних статей у суспільстві, сприяє становленню повноцінних членів суспільного життя і залучає їх до усталеної системи гендерних ролей» [2, с. 56]. Крім того, такий процес передбачає формування якостей, рис і властивостей, що визначають необхідне суспільству ставлення людини до представників іншої статі та рівноправні соціальні взаємини статей.

Погоджуючись із науковою позицією О. Остапчук, згідно якої формування гендерної компетентності має два аспекти: перший – у контексті підготовки до професійної діяльності, де тісно переплітаються професійна і гендерна компетентності; другий – підготовлені кадри формуватимуть у молоді гендерну компетентність, яку радше необхідно розглядати крізь призму життєвої компетентності [5].

В умовах сучасного суспільства формування гендерної компетентності студентів має відбуватися в рамках егалітарної гендерної культури, яка направлена на реалізацію принципів гендерної рівності. Про це свідчать як міжнародні, так і українські документи про права людини (Закон України «Про забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків»).

Основними компонентами гендерної компетенції є:

1. Загальнокультурний елемент включає знання моделей різних народів, розуміння культурної обумовленості існуючих гендерних моделей, норм, стереотипів і установок; розуміння змін, які відбуваються в гендерній сфері сучасного суспільства;
2. Ціннісний елемент пов'язаний з ціннісними орієнтирами студентів: знання, прийняття чи неприйняття таких цінностей, як гендерна рівність, гендерна толерантність, антисексизм, тобто орієнтованість студентів на патріархальні чи егалітарні цінності; розуміння ціннісної природи гендерних схем і моделей, стереотипів і установок;
3. Навчально-пізнавальний елемент: вміння набувати знань з гендерних питань; вміння критично аналізувати гендерні схеми і моделі, які нав'язуються суспільством; навички деконструкції традиційних патріархальних стереотипів; уміння відрізняти факти від домислів; володіння різноманітними методами пізнання стосовно гендерних питань;
4. Інформаційний елемент: уміння і навички вільної орієнтації в інформаційному просторі, який торкається гендерної проблематики;
5. Комунікативний елемент включає знання, вміння і навички, які необхідні для ефективної комунікації в сфері гендерної взаємодії, навички відповідальної саморепрезентації; здатність критично оцінювати свою діяльність в сфері гендерної взаємодії; успішно розв'язувати гендерні проблеми і конфлікти;
6. Соціально-трудова елемент враховує оволодіння знаннями та досвідом в гендерних аспектах громадській, соціально-трудова сферах, у питаннях економіки, права, професійного самовизначення;
7. Особистісний аспект направлений на оволодіння способами саморозвитку суб'єкта; розуміння себе суб'єктом гендерного самоконструювання; самоактуалізації гендерної ідентичності особистості; розуміння власної відповідальності за конструювання власного гендера.

Вагомим аспектом є те, що сама по собі гендерна компетенція є ціннісно-нейтральною: навіть якщо людина вибирає патріархальну систему цінностей,

структурні елементи його компетентності залишаються тими самими. Проте подібний вибір вплине на всі елементи компетенції.

На сучасному етапі можливим є лише створення проектної моделі гендерної компетенції, реальне наповнення (знання, вміння, навички, способи діяльності, мінімально необхідний досвід діяльності, індикатори з визначення рівня компетентності студента), які вимагає відповідна гендерна культура.

Враховуючи подібну модель гендерної компетенції і елементи гендерної компетентності, гендерна компетентність студентів має включати:

- цінності гендерної рівності, гендерної толерантності, антисексизму;
- усвідомлення соціокультурної (ціннісної та ідеологічної) природи існуючих гендерних відмінностей;
- знання моделей гендерних культур різних народів, розуміння гендерних кодів» різних культур;
- знання основ гендерної теорії (основні терміни та поняття);
- вміння аналізувати гендерні стереотипи, гендерні ролі та навички їх реконструкції;
- навички вільно орієнтуватися в інформації, яка стосується гендерних питань;
- здатність не використовувати дискримінаційних суджень та практик;
- здатність успішно розв'язувати свої гендерні проблеми і конфлікти;
- досвід різноманітної навчально-трудової діяльності, які не залежать від статі чи гендера суб'єкта;
- досвід відповідальної гендерної самопрезентації;
- досвід самоактуалізації гендерної ідентичності.

Висновки. Сучасне суспільство перебуває на етапі демократичного розвитку. Побудова гендерної рівності набуває актуального звучання. Важливу роль відіграє у цьому напрямку саме освіта. Адже, без гендерної освіти ми не зможемо сприяти розвитку у студентської молоді гармонійних гендерних відносин. В основі гендерної компетентності особистості лежить гендерна компетенція, реальний зміст якої залежить від нормативно-ціннісних настанов

гендерної культури, що домінує у суспільстві. Тому необхідна цілеспрямована педагогічна робота, яка б сприяла формуванню гендерної компетентності, установок особистості на егалітаризм.

Організація процесу формування гендерної компетентності студентської молоді потребує постійного вдосконалення, пошуку і приведення в дію нових форм та методів впливу на студентів. Разом з тим, потрібно використовувати традиційні види діяльності, накопичувати досвід інших держав.

Література.

1. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери / за заг. ред. проф. І. Д. Звереві. – К., Сімферополь : Універсум, 2012. – 536 с.
2. Грабовська Т. О. Шляхи гуманізації відносин педагогів з учнями / Т. О. Грабовська // Навчально-методичні проблеми формування оптимального педагогічного клімату в шкільному колективі. – К. : МАУП, 1999. – 134 с.
3. Дороніна Т. О. Упровадження гендерного компонента до освітнього стандарту вищої школи
Т. О. Дороніна // Вісник Черкаського університету, Серія Педагогіка. – 2009. – № 147. – С. 62.
4. Нежинська О. О. Модель гендерної компетентності керівників загальноосвітніх навчальних закладів/ О. О. Нежинська / гол. ред. В. В. Олійник // Вісник післядипломної освіти : зб. наук. праць. – К. : Геопринт, 2008. – Вип. 10. – С. 212 – 219.
5. Остапчук О. Л. Формування гендерної компетентності соціальних педагогів у процесі підготовки до професійної діяльності [Електронний ресурс] / О. Л. Остапчук // Zhytomyr State University Library. – Режим доступу : <http://eprints.zu.edu.ua>
6. Радзивилова М. Структура гендерной компетентности педагога / Марина Радзивилова // Педагогическое образование в России. – 2009. – №4. – С. 5 – 10.